

הרב יוסף צבי רימון

בניית בימה מונגשת בבית הכנסת

- הקדמה ■ טלטול ספר תורה לכבודו של אדם: טלטול לכבוד אדם חשוב; הבאת ספר תורה לבית האסורים; יישום ההלכה בנידוננו
- סיבות אפשריות להיתר: טלטול בתוך בית הכנסת; מאמץ מצד העולה; "התורה מתעלה בהן"; כבוד האדם הנכה ■ סיכום

הקדמה

בהרבה מבתי הכנסת, הבימה שקוראים עליה בתורה מוגבהת, ונכים ובעלי מגבלה בהליכה אינם יכולים לעלות אל הבימה בלא עזרה או מבלי שיעלו עבורם את כיסא הגלגלים אל הבימה. לעתים אין די בסיוע זה, ויש צורך בהרמת הנכה יחד עם כיסא הגלגלים שלו אל הבימה. בדרך כלל, מציאות זו גורמת אי נוחות לנכה, והוא נמנע מלעלות לתורה.

כדי לפתור קושי זה, ישנן מספר אפשרויות טכניות: להנמיך את מפלס הבימה, לבנות כבש לעלות בו אל הבימה או לבנות מעלית הידראולית, אלא שלא תמיד אפשרויות אלו בנות ביצוע מסיבות שונות.¹

ואולם יש פתרון אפשרי אחר פשוט מבחינה טכנית: בזמן שקוראים לאדם נכה לעלות לתורה, יביאו שולחן קטן וישימו אותו צמוד לבימה, וספר התורה יורד מן הבימה אל

* תודתי נתונה לרב דניאל פליישמן, רב בבית ההוראה של מרכז הלכה והוראה, שערך את המאמר והוסיף בו דברים חשובים.

1 לדוגמה: הנמכת הבימה גורמת לפגיעה באקוסטיקה; מבנה בית הכנסת ומיקום כיסאות המתפללים מאפשרים רק בניית כבש בעל שיפוע חד מדי; בניית מעלית אינה אפשרית מבחינה טכנית או מבחינה כלכלית.

השולחן, ומשם יקראו בתורה בזמן עליית הנכה. באופן זה יוכל הנכה לעלות לתורה עם כיסא הגלגלים ללא עזרה.

במאמר זה, נבקש לבחון את השאלה אם הפתרון הפשוט הזה אכן מתאפשר מבחינה הלכתית או שמא יש בעיה הלכתית בהורדת ספר התורה מן הבימה אל שולחן הסמוך לה.²

טלטול ספר תורה לכבודו של אדם

טלטול לכבוד אדם חשוב

המשנה מתארת את קריאת התורה על ידי הכהן הגדול ביום הכיפורים (משנה, יומא ז, א):

בא לו כהן גדול לקרות... חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול, וכהן גדול עומד ומקבל וקורא. עומד וקורא "אחרי מות" ו"אך בעשור", וגולל ספר תורה ומניחו בחיקו, ואומר: יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן.

לדברי המשנה, היו מעבירים את ספר התורה מחזן הכנסת לראש הכנסת, מראש הכנסת אל הסגן, משם אל הכהן הגדול, והוא עומד וקורא בו. הירושלמי על אתר מתפלא על משנה זו: כיצד ייתכן שמביאים את ספר התורה אל הכהן הגדול, במקום שהכהן הגדול ילך אל ספר התורה:

בכל אתר את אמר הולכין אחר התורה, והכא את אמר מוליכין את התורה אצלן? אלא על ידי שהן בני אדם גדולים, התורה מתעלה בהן.

הירושלמי עונה, שכאשר מדובר על אדם גדול, הרי שהתורה מתעלה על ידו גם כשמביאים אותה אליו. אולם הירושלמי ממשיך ומקשה, שמצינו שכך נוהגים בבבל ("תמן") גם כלפי ריש גלותא, אף על פי שלעתים הוא אינו תלמיד חכמים:

והא תמן מייבלין אוריתא גבי ריש גלותא! אמר רבי יוסה בי רבי בון: תמן, על ידי שזרעו של דוד משוקע שם, איננו עבדין לו כמנהג אבהתהון.

2 שאלה נוספת שיש לדון בה היא אם אדם שיושב על כיסא גלגלים יכול לעלות לתורה כאשר הוא יושב, או שמא יש חובה שהעולה לתורה יעמוד על רגליו. שאלה זו אינה מעניינה של מאמר זה, ולמעשה אפשר להקל בה. עיין: שו"ת בית אבי, חלק ד, סימן נז; שו"ת במראה הבזק, חלק ז, סימן ג; שו"ת מים חיים, חלק ג, סימן י. ואכמ"ל.

כלומר, כיוון שראשי הגלויות הם מזרע מלכות בית דוד, עושים להם כמנהג אבותיהם וממשיכים לכבד אותם. למנהג זה אנו מוצאים עדות גם לקראת סוף תקופת הגאונים.³

הבאת ספר תורה לבית האסורים

העיקרון העולה בפשטות מן הירושלמי הוא שאין לטלטל ספר תורה לכבודו של אדם, והאדם הוא זה שצריך לגשת אל ספר התורה. רק כאשר מדובר באדם גדול שקורא בתורה, מותר להעביר את ספר התורה אליו, משום שפעולה זו מכבדת את התורה.

לאור דברי הירושלמי, כותב המרדכי (ראש השנה, רמז תשי) שאין להביא ספר תורה לבית האסורים כדי לקרוא בו לחבושים שם, מפני שאין להוליך ספר תורה אצל בני אדם, פרט לאדם חשוב:

מצאתי בתשובה אחת דבני אדם החבושים בבית האסורים אין מביאין אצלם ספר תורה אפילו בראש השנה ויום הכיפורים, כדאמרינן בירושלמי בפרק בא לו, בכל אתר את אמר הולכין אחר תורה והכא תימא מוליכין תורה אצלו, אלא על ידי בני אדם שהם בני אדם גדולים התורה נתעלה בהם.

אולם האור זרוע (חלק א, הלכות קריאת שמע, סימן ט) חולק על המרדכי, וסובר שמותר לטלטל ספר תורה עבור מי שהוא אנוס ואינו יכול להגיע לבית הכנסת:

כשהוא חולה... אם הוא אדם חשוב בעירו מביאין לו ספר תורה בביתו שיקראו בו עשרה שמתפללין עמו, דאמר בירושלמי ביומא פרק בא לו: "בכל אתר את אמר הלך אצל תורה וכה את אמר מוליכין את התורה אצלם, אלא על ידי שהם בני אדם גדולים התורה מתעלה בהם. והא תמן מובילין את התורה גבי ריש גלותא, אמר רבי יוסי בר בון, תמן על ידי שזרעו של דוד משוקע שם, אינון עבדין ליה כמנהג אבהתהון", ואיתא נמי בירושלמי דסוטה. אם לאותם מביאים בעבור כבודם, לזה שאנוס כל שכן שמביאים לביתו.

3 כך מוזכר למשל במגילת סתרים לרב נסים גאון (עיין שרגא אברמסון רב נסים גאון – חמשה ספרים, התשכ"ה, עמ' 278), והובא בספר המנהיג, הלכות שבת, סימן נח, עמ' קפב: "מנהג היה [בקירואן] למור עוקבא נשיאה, שהיו מביאין לו כסא שלכבוד בבית הכנסת מצד הארון, ולאחר שקראו בתורה כהן ולוי מורידין לו התורה, ואית סמך לדבר בירושלמי ביומא". מר עוקבא נשיאה היה ריש גלותא למעלה מעשרים שנה (בשנים 840-860 למניינם לערך, סמוך לכהונתו של רב עמרם גאון), אך בסופו של דבר גורש מבבל לקירואן, ושם נהגו בו כבוד. עיין: סדר עולם זוטא (מהדורת הרב נויבאוואר, התרמ"ח), עמ' 78-79; הרב גרשום הרפנס עידן התלמוד (התש"ס), עמ' 252-255.

האור זרוע לומד מן הסיפא של הירושלמי שההיתר לטלטל את ספר התורה אינו מוגבל לאדם גדול, שהרי גם עבור ריש גלותא היו מטלטלים ספר תורה.⁴ מתוך כך הוא מסיק שאם לכבוד ריש גלותא מותר לטלטל את ספר התורה, קל וחומר שניתן לעשות זאת עבור אדם אנוס, שאינו יכול לצאת מביתו.⁵

השולחן ערוך (אורח חיים, סימן קלה, סעיף יד) מחמיר להלכה כדעת המרדכי:

בני אדם החבושין בבית האסורין, אין מביאים אצלם ספר תורה אפילו בראש השנה ויום הכיפורים.

הגה: ... ואם הוא אדם חשוב, בכל ענין שרי (אור זרוע הגהות אשרי פ"ג דברכות).

הרמ"א מוסיף שאם מדובר באדם חשוב, מותר לטלטל עבורו ספר תורה.⁶

הביאור הלכה (שם, ד"ה אין מביאין) מתפלא על פסיקת השולחן ערוך ועל שיטת המרדכי:

ובאמת הדבר תמוה, דהירושלמי מיירי כשאפשר לילך למקום שהספר תורה מונחת ולכך זלזול הוא כשמוליכין ספר תורה אצלן, מה שאין כן בזה, שאנוסים הם ורוצים לקיים מצות קריאת התורה, למה לא נביאה אליהם, מאי זילותא הוא לספר תורה כשבני אדם מהדרין אחריה לקרות בה אם נביאה אליהם כיון שהם אינם יכולים לילך אחריה?

אחר כך מצאתי בפרי חדש שתמה גם כן בזה, ובאמת כן הוא דעת האור זרוע, דלחולה מותר להביא ספר תורה אצלו לקרות בה משום דאנוס הוא... ולפי זה הוא הדין בחבושים בבית האסורים, דמאי שנא.

4 המרדכי סבור כנראה שדין הסיפא הוא דין ייחודי ביחס לצאצאי בית דוד, ולכן לא ניתן ללמוד ממנו היתר למקרים אחרים.

5 הדרכי משה (אורח חיים, סימן קלה, ס"ק י) והביאור הלכה (שם, סעיף יד, ד"ה אין מביאין) הבינו שמסקנת האור זרוע, "לזה שאנוס כל שכן שמביאים לביתו", מתייחסת לכל אדם אנוס, שמותר לטלטל עבורו ספר תורה (ובמקביל, מותר גם לטלטל ספר תורה עבור כל אדם חשוב, ולא רק עבור אדם גדול בתורה). אולם כפי שמבואר בתחילת דבריו, האור זרוע עוסק באדם חשוב, ולכן מסתבר היה לומר שגם מסקנתו מתייחסת דווקא לאדם חשוב, כך שמותר לטלטל ספר תורה רק עבור אדם חשוב ואנוס, אך עבור אדם אנוס שאינו חשוב או עבור אדם חשוב שאינו אנוס, אין לטלטל ספר תורה (וכתב הדרכי משה שכך אכן משמע מדברי האור זרוע כפי שהובאו בהגהות אשרי, ברכות, פרק א, סימן ז). לפי אפשרות זו, מובן גם הקל וחומר שבדברי האור זרוע: אם עבור אדם חשוב (דהיינו ריש גלותא) מותר לטלטל ספר תורה, קל וחומר שעבור אדם חשוב ואנוס יהיה מותר לטלטל ספר תורה. אך כאמור, הדרכי משה והביאור הלכה הבינו את מסקנת האור זרוע באופן אחר.

6 מקורו של הרמ"א הוא דברי האור זרוע, אולם הרמ"א עצמו (דרכי משה, שם) הבין שגם המרדכי מסכים לכך, ולכן מסתבר שהרמ"א אינו חולק על השולחן ערוך בפסיקת ההלכה ביחס לחבושים בבית האסורים.

ולדינא נראה דאפילו להמרדכי דאוסר אפילו באנוס, אינו מיירי כי אם ביחידים החבושים ורוצים להכניף עשרה שם לקריאת התורה, בזה אוסר (ודלא כאור זרוע דמשמע שם דמתיר לחולה להכניף עשרה שם ולהביא הספר תורה אצלו), ומטעם דמן הדין יש לומר דאין חל על יחיד מצות קריאת התורה בזמן שאין יכול לילך לבית המדרש, אבל כשיש שם עשרה, כיון דחל עליהם חובת קריאה והם אינם יכולים לצאת משם ולילך אחריה, גם המרדכי מודה דצריך להביא להם ספר תורה לקרות בה... כנלע"ד לדינא.

הביאור הלכה מתקשה בהבנת טעמו של המרדכי: הטעם הבסיסי לכך שאין להביא ספר תורה עבור האדם הוא משום זלזול בספר התורה (ולכן כשיש כבוד בטלטול ספר התורה, כגון באדם גדול או חשוב, הדבר מותר). לפי זה, מסתבר שהבעיה בטלטול ספר תורה קיימת רק במי שיכול להגיע אל ספר התורה בעצמו ואינו עושה כך. אם כן, מדוע כאשר מדובר באדם שאינו יכול להגיע אל ספר התורה, יש זלזול בהבאת הספר אליו?

לאור קושיה זו מסביר הביאור הלכה שהמרדכי מסכים שכאשר הטלטול אינו מהווה זלזול בספר התורה, מותר לטלטלו, אולם רק בתנאי שאכן יש חובה קיימת שעבורה מטלטלים את הספר, כגון שיש ציבור החייב בקריאת התורה.

אולם אפשר להציע שהמרדכי מבין כי הבעיה בטלטול ספר תורה עבור בני אדם אינה הזלזול, אלא משום שבאופן עקרוני כבוד התורה הוא שלא יטלטלו אותה עבור האדם. רק כאשר הטלטול נעשה לכבוד התורה, כגון בטלטול לצורך אדם גדול, הטלטול מותר, אך לא רק מפני שאין בכך זלזול, אלא מפני שהטלטול במקרה זה מעלה ומרומם את התורה. לכן, סתם טלטול שאין בו זלזול, כגון עבור חולה או אנוס, אסור, כיוון שאין בכך כבוד ועילוי לספר התורה.

למרות האמור לעיל, פשטות הדברים היא לכאורה כדעת הביאור הלכה, שהבעיה בטלטול ספר התורה היא מצד הזלזול, ולכן כאשר בעיה זו נפתרת, כגון באדם אנוס, מותר להביא את ספר התורה אל האדם האנוס, בתנאי שאכן חלה חובת קריאה בתורה, דהיינו שיש עשרה אנשים שאינם יכולים לקרוא בתורה בלי לטלטל ספר תורה.⁷

7 הן המרדכי הן האור זרוע מסכימים שמדברי הירושלמי עולה שעצם טלטול ספר תורה ממקום למקום גורם לו גנאי, אף אם הטלטול נעשה לצורך קריאת התורה. ברם, אפשר היה לומר שהבעיה שמעלה הירושלמי אינה מצד עצם טלטול הספר, אלא משום שבמקום שהאדם יכבד את התורה, התורה משמשת ככלי שמכבדים בו את האדם. לפי זה, אין כל קשר בין דברי הירושלמי ובין אפשרות הטלטול של ספר תורה כדי לקרוא בתורה, מפני שטלטול זה כלל לא נועד לכבוד האדם. ואכן, כך פירש את דברי הירושלמי הרב יוסף קאפח בפירושו על הרמב"ם (משנה תורה, תפילה, פרק יב, הערה סא), ולאור זאת הוא דוחה את דברי הראשונים, השולחן ערוך וכמעט כל האחרונים, שלמדו מן הירושלמי שאסור לטלטל את ספר

יישום ההלכה בנידוננו

האם ניתן להסיק מדברי הביאור הלכה לנידוננו? מסתבר שכאשר קריאת התורה נעשית בציבור, והטלטול נועד לאפשר לאדם נכה לעלות לתורה, אליבא דהמרדכי הדבר יהיה אסור, שכן חובת הקריאה בתורה אינה תלויה בטלטול זה.

מטעם זה, לא ברור גם אם ניתן להביא ראיה משיטת האור זרוע (שכאמור, לא נפסקה להלכה). האור זרוע עוסק במצב שבו אם לא נטלטל את ספר התורה, תתבטל קריאת התורה מאותו אדם, ולצורך כך הוא מתיר את הטלטול. מחד גיסא, בנידון דידן, קריאת התורה תתקיים בכל מקרה, ומניעת טלטול הספר רק תמנע את הנכה מלעלות לתורה, ולא ברור אם זו סיבה מספקת כדי להתיר את טלטול ספר התורה. מאידך גיסא, ייתכן שאפשר להסיק מדברי האור זרוע שבכל מצב שטלטול הספר לא נעשה מתוך זלזול, אלא מתוך אילוץ, אין בכך בעיה, ואם כן, לשיטתו, הורדת ספר התורה מן הבימה המרכזית אל שולחן הסמוך לה, מותרת. מכל מקום, כאמור, דברי האור זרוע לא נפסקו להלכה.

סיבות אפשריות להיתר

אף על פי שקשה להתבסס במקרה שלנו על פסיקת הביאור הלכה, נראה שאפשר להציע סיבות אחרות שבגינן יהיה מותר להוריד את ספר התורה אל שולחן הסמוך לבימה.

טלטול בתוך בית הכנסת

המקורות שראינו עד כה עסקו בפשטות בהוצאת ספר תורה אל מחוץ לבית הכנסת, אך במקרה שלנו מדובר על הזזת ספר תורה בתוך בית הכנסת. האם במקרה זה הדין יהיה שונה?

לגבי טלטול מחדר לחדר בתוך מבנה בית הכנסת, נחלקו הפוסקים. הגר"א (מעשה רב, אות קכט) ופוסקים אחרים החמירו שלא לטלטל ספר תורה אפילו מחדר לחדר, אך פוסקים אחרים⁸ התירו להוליך את ספר התורה בתוך מבנה בית הכנסת אל מי שזקוקים לו. בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יז, סימן יב) דן בשאלה זו, והתיר למעשה לסמוך על הפוסקים המתירים, וכך הכריע גם הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק ט, אורח חיים, סימן טו):

התורה, והוא מתיר זאת בלא כל חשש ופקפוק. ועיין שו"ת ציץ אליעזר, חלק יח, סימן ו, שדוחה בתוקף פירוש זה.

8 מטה יהודה, אורח חיים, סימן תקפד, ס"ק ג; שו"ת הרמ"ץ, אורח חיים, סימן טז, ועוד פוסקים. ועיין גם שו"ת הר צבי, חלק א, סימן עא.

וכל שכן מה שנוהגים בשמחת תורה שמוציאים אותו לחדר אחר באותו בנין, שהכל תחת גג אחד. וכבר כתב הגאון מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' תקפד דין ג), שמותר להוציא ספר תורה מהבית שבקומה הראשונה, להעלות אותו לקומה שניה שדר בה חולה, וקוראים בו בעשרה ואח"כ מחזירים הספר תורה למקומו. והיינו טעמא, שכיון שהכל רשות אחת ליכא גנאי לספר תורה בהכי. וכן עשו מעשה. ע"ש. וכן כתב האשל אברהם מבוטשאטש (סי' קלה) הנ"ל להתיר בנידונו לטלטל הספר תורה מחדר לחדר, מפני שהכל תחת גג אחד. ע"ש.

גם אם נאמר שאין לטלטל ספר תורה מחדר לחדר, יש מקום לומר שטלטול ספר התורה בתוך אותו חדר אינו בעייתי, וכלל אינו נחשב כשינוי מקומו של ספר התורה.⁹ דוגמה לכך ניתן למצוא בהלכות ברכות: לדעת הרבה פוסקים, שינוי מקום מפינה לפינה באותו חדר לא נחשב כשינוי מקום לעניין ברכה או קידוש.¹⁰

נראה שהדבר תלוי בפירושים השונים לדברי הירושלמי הנזכר לעיל. מדברי האור זרוע (חלק א, הלכות שליח ציבור, סימן קטו) עולה שהבעיה שהעלה הירושלמי היא עצם העברת ספר התורה מאדם לאדם במקום שהכהן הגדול ייגש בעצמו אל ספר התורה. לפי פירוש זה, הבעיה בטלטול ספר תורה קיימת גם כאשר הטלטול נעשה בתוך אותו מקום (עזרת הנשים, שבה קראו ביום הכיפורים).¹¹

לעומת זאת, הפני משה¹² מפרש שהבעיה היא בכך שהוציאו את ספר התורה מבית הכנסת שבהר הבית אל עזרת הנשים, במקום שהכהן הגדול ייכנס לבית הכנסת ויקרא שם בתורה.¹³

9 וכן משמע משו"ת ויען יוסף, אורח חיים, סימן תו; שו"ת ויען דוד, חלק ג, סימן ו, אות א.
10 עיין: שולחן ערוך, אורח חיים, סימן קעח, סעיפים א-ב; ביאור הלכה, שם, ד"ה בבית: שולחן ערוך, אורח חיים, סימן רעג, סעיף א. מובן שהמקרים שונים, וזו רק דוגמה.
11 כך משמע גם מדברי הפרי חדש, אורח חיים, סימן קמז, סעיף ב. עם זאת, גם לפי פירוש האור זרוע, יש מקום לומר שבתוך בית הכנסת, תחת קורת גג אחת, לא תהיה בעיה בטלטול ספר תורה, ודווקא בעזרת הנשים, שהייתה מוקפת מחיצות אך בלא קורת גג, הייתה בעיה של טלטול ספר התורה ממקום למקום, משום שכל ד' אמות נחשבים למקום חדש. עיין בלשון הגמרא "כולא ביתא כד' אמות דמיא" (ברכות כה ע"א); שערי תשובה, אורח חיים, סימן א, ס"ק ב; ובמקורות הנזכרים בהערה הקודמת. וכן משמע מלשונו של הרב עובדיה יוסף, שהובאה לעיל. לכן נראה שמפירוש האור זרוע לירושלמי אין סתירה לקולא שהצענו.

12 פני משה, יומא, שם, ד"ה בכל אתר; שם, סוטה ז, ו, ד"ה והכא.

13 באופן דומה הוא מסביר שהטלטול שנעשה לכבוד ריש גלותא הוא: "מביאין התורה בבית ריש גלותא" (סוטה, שם, ד"ה והא תמן). גם מפירוש זה משמע שהבעיה קיימת דווקא בטלטול מבית לבית ולא בתוך בית הכנסת.

לפי פירוש זה, מסתבר שכאשר טלטול ספר התורה נעשה בתוך בית הכנסת, הדבר כלל לא נחשב כטלטול של ספר התורה, וממילא אין בכך כל גנאי או זלזול בספר התורה.¹⁴

מאמץ מצד העולה

עניין נוסף שיש לדון בו הוא מציאות שבה אמנם מטלטלים את ספר התורה אל האדם, אולם גם העולה לתורה מתאמץ ובא לקראת ספר התורה. ניתן אולי להביא ראיה להיתר במקרה זה מן העובדה שבקהילות שונות החזון עובר עם ספר התורה בין כל המתפללים כדי שינשקו אותו, אף על פי שהדבר מאריך את מסלול הולכת ספר התורה מארון הקודש אל הבימה. לכאורה, רואים מכאן שכאשר יש טלטול של ספר התורה מצד אחד, ומאמץ של האדם לנשק את ספר התורה או להתקדם לכבודו מצד שני, מותר לטלטל את ספר התורה.¹⁵

לכן, במקרה שלנו, ממה נפשך, אין בעיה: לפי הסבר הפני משה בירושלמי, אין בעיה, כיוון שמדובר על טלטול ספר התורה בתוך אותה רשות; ולפי האור זרוע, הסבור שגם בתוך אותה רשות תיתכן בעיה של זלזול, ייתכן שהבעיה קיימת רק כאשר האדם עצמו אינו מתאמץ. אולם כאשר גם הנכה עושה מאמץ ובא אל השולחן הסמוך לבימה, ייתכן שאין איסור בטלטול ספר התורה.

עם זאת, יש לחלק בין שני המקרים ולומר שכאשר החזון עובר עם ספר התורה בין האנשים כדי שינשקו אותו, מדובר בפעולה שנעשית לכבוד ספר התורה; ואילו בנידון שלנו, מדובר על טלטול הספר לצורך אדם פרטי.¹⁶ מכל מקום, אף אם אין ראיה ממנהג זה, נראה לומר

14 יש מקום לומר שכל המתירים הללו עשו זאת משום שטלטול ספר תורה נעשה לצורך קריאת התורה, ואילו בנידון שלנו, מדובר על טלטול שבסופו של דבר נועד אך ורק לצורך כבודו של אדם מסוים, וכלל אינו משרת את קריאת התורה. לכן ייתכן שהבעיה המהותית הקיימת בטלטול ספר תורה קיימת גם במקרה זה. אולם נראה יותר לומר שההגדרה העקרונית העולה מדיני ברכות ומהסבר הפני משה לירושלמי היא, שטלטול בתוך אותו חדר כלל לא נחשב טלטול, וממילא אין כל בעיה בהורדת ספר תורה לשולחן סמוך לבימה, כיוון שכלל אין זה טלטול.

15 אכן, הלכה זו אינה מוסכמת. בשו"ת ציץ אליעזר, חלק יב, סימן מ, כותב שכאשר מוליכים את ספר התורה מן ההיכל אל הבימה, אין להסיט את הספר מן המסלול הקצר ביותר לבימה עבור אנשים שרוצים לנשקו, מפני שזו פחיתות כבוד לספר התורה. עם זאת, גם על פי סברת הציץ אליעזר, יש מקום להבדיל בין אדם שיכול לבוא אל הספר ובין אדם נכה, שאינו יכול לבוא אל הספר. ראיה אפשרית נוספת עולה מדברי הירושלמי הנזכר לעיל, שהסביר שהתורה מועברת אל הכהן הגדול משום שהוא אדם גדול. ומבאר קרבן העדה (שם, ד"ה ומשני), ש"כבוד היא לתורה שתבא לידם, וגם היא מכבדת אותם". דהיינו, אין כוונת הירושלמי לומר שהעברת התורה מאדם לאדם נעשית רק לכבוד התורה, אלא יש בכך גם כבוד כלפי הכהן הגדול, ובכל זאת הדבר מותר. אפשר שגם מכאן עולה העיקרון שכאשר יש כבוד לתורה יחד עם כבוד לבני אדם, אין פגם בטלטול ספר התורה.

16 עוד אפשר לחלק, שכאשר ספר התורה ממילא מטולטל, אין פחיתות כבוד אם מאריכים מעט את דרכו, אך אם עקירת הספר ממקומו נעשית רק לצורך אדם (כבמקרה דנן), יש בכך פחיתות כבוד.

מסברה שכיוון שהאדם הנכה עושה כל שביכולתו כדי להתקרב אל ספר התורה, הרי שמאמציו פותרים את בעיית חוסר הכבוד כלפי ספר התורה.

"התורה מתעלה בהן"

מתוך הסברה האחרונה, ניתן לפתח טענה עקרונית יותר. נימוקו של הירושלמי למקרים שהותר בהם טלטול ספר התורה הוסבר כך: "על ידי שהן בני אדם גדולים, התורה מתעלה בהן". בפשטות, כוונת הירושלמי היא שכאשר ספר התורה עובר מאדם גדול לאדם גדול, הדבר נותן לו כבוד והערכה, שכן רואים שהאנשים המכובדים מעוניינים לשאת את ספר התורה (וכך פירש הפני משה, יומא, שם, ד"ה בכל אתר).

מדברי הירושלמי ניתן ללמוד עיקרון: כל אימת שטלטול ספר התורה גורם כבוד לתורה, הטלטול מותר.¹⁷

לאור דברי הירושלמי, ייתכן שכאשר מדובר על אדם נכה, שאינו יכול ללכת, והציבור דואג לכך שאף הוא יוכל לעלות לתורה, יש בכך עילוי גדול לתורה ולערכה, שכן ניכר לעין כול שהתורה מתחשבת באדם נכה ובאה לקראתו.¹⁸

בהקשר זה נציין גם את תשובת המהר"ם מרוטנבורג (דפוס קרימונה, סימן רמט), שנשאל אם אדם נכה יכול להיות שליח ציבור, והשיב:

פשיטא דראוי וראוי הוא, ואדרבה מצוה מן המובחר, דמלך מלכי המלכים חפץ להשתמש בכלים שבורים, ולא כדרך שרים בשר ודם, שנאמר "לב נשבר" וגומר [תהלים נא, יט].

17 האחרונים דנו בשאלה מי נקרא "אדם חשוב", ועד כמה ניתן להרחיב הגדרה זו. עיין: ביאור הלכה, סימן קלה, סעיף יד, ד"ה ואם; שו"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק א, סימן לד. אולם דברינו אינם אמורים מצד הגדרת אדם נכה כאדם חשוב, אלא מצד הטענה שכל טלטול של התורה שגורם לה כבוד, כלול בהיתר הירושלמי.

18 וכעין סברה זו כתב בשו"ת משנת יוסף, חלק יא, סימן כג, אות ה: "ובנידון דידן ספר תורה נשאר בבית הכנסת, רק מוליכו לחולה שאינו יכול לגשת אליו, ואין בזה זילותא לתורה, שתורת חסד היא, ודרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, הגם שמורידו ממקומו בבימה לשולחן בשביל החולה". עם זאת, יש מקום לדון בסברה זו. בהחלט ייתכן שיש מי שיראו בכך עילוי וכבוד לתורה, כמו שכתבנו בפנים, אך ודאי שיש מי שיראו בכך דווקא פחיתות של התורה, שמושפלת (בעיניהם) עבור בשר ודם. הסתכלות כפולה זו קיימת גם בהתבוננות על האדם הנכה: יש מי שיעריכו דווקא את מי שמוותר על הנוחות שלו ומתאמץ מאוד לעלות אל הבימה (או מוותר על עלייה לתורה מפאת כבוד התורה), ויש מי שיראו בדרישה זו התעקשות מביכה והתעמרות במי שתנועתו מוגבלת. מסתבר שעניין זה משתנה מציבור לציבור, ולכן גם אפשרות השימוש בסברה זו משתנה ממקום למקום.

כבוד האדם הנכה

ראיה אפשרית נוספת עולה מדין אחר בדיני קריאת התורה. השולחן ערוך פוסק שכאשר אדם עולה לתורה, עליו לקרוא בתורה יחד עם הבעל קורא, שאם לא כן, יהיו ברכותיו לבטלה (שולחן ערוך, אורח חיים, סימן קמא, סעיף ב). למרות זאת, הרמ"א פוסק שאפשר להעלות לתורה סומא או עם הארץ, אף על פי שאינם יכולים או אינם יודעים לקרוא בתורה (אורח חיים, סימן קלט, סעיף ג). הביאור הלכה מסביר שבאופן עקרוני הרמ"א מסכים לפסיקת השולחן ערוך, אך הוא מסייג אותה ביחס לעיוור או עם הארץ מן הטעם הבא (ביאור הלכה, סימן קמא, ד"ה לבטלה):

ויותר נראה לומר דלא סמך הרמ"א אדברי מהרי"ל [=הסובר שהעולה אינו חייב לקרוא עם הקורא]... אלא לענין סומא ועם הארץ, דאם לא יקראום לעולם איכא כיסופא טובא וגם אתו לאנצויי. אבל בנידון דידן, שהוא בקי בקריאה, בודאי מחוייב לומר עם הש"ץ.

כלומר, כיוון שהקפדה על חובת קריאת העולה עלולה להביא לכך שעיוור או עם הארץ לא יעלו לתורה לעולם, ובכך תיגרם להם בושא (והדבר אף עלול להביא לידי מריבה), ניתן להקל בהלכה זו.

מדברי הביאור הלכה ניתן אולי להסיק גם לנידון דידן, שאם ההקפדה על אי הורדת ספר התורה תגרום לכך שאדם נכה לא יוכל לעולם לעלות לתורה, ובכך תיגרם לו בושא, ואולי אף תפרוץ מריבה, אפשר להקל בדבר ולעשות את מה שדרוש כדי שהנכה יוכל לעלות לתורה.¹⁹

סיכום

פתחנו את מאמרנו בדברי הירושלמי, שקבע שבאופן עקרוני אין לטלטל ספר תורה עבור אדם, למעט עבור "אדם גדול". ראינו כי בפשטות אין אפשרות להרחיב את היתר הירושלמי אל מעבר ל"אדם חשוב", זאת לאור שיטת המרדכי ופסיקת השולחן ערוך.

לאחר מכן העלינו ארבע סברות מדוע בכל זאת יש להקל בנידוננו, ולהתיר להוריד את ספר התורה אל שולחן סמוך לבימה, כדי שהנכה יוכל לעלות לתורה:

19 עם זאת, ודאי שלא בכל תחום ניתן לומר שהחשש מבושא וממריבה מאפשר לוותר על פרטי הלכות, שאם כן נמצאת התורה בטלה חס וחלילה. ואכמ"ל.

א. לדעת פוסקים רבים, אין בעיה לטלטל ספר תורה מחדר לחדר, ובפרט אין בעיה בטלטול ספר תורה מפינה לפינה (כגון מהבימה לשולחן סמוך לה) באותו חדר. ייתכן שגם אם טלטול כזה נעשה לכבודו של אדם (ולא כדי לאפשר קריאה בתורה), אין בכך גנאי לתורה, והדבר מותר.

ב. ייתכן שכאשר יש מאמץ גם מצד העולה, אין גנאי וזלזול בטלטול ספר התורה עבורו. ג. ייתכן שטלטול ספר תורה עבור אדם נכה כלול בהיתר לטלטל ספר תורה עבור אדם גדול, שכן טלטול זה גורם כבוד לתורה ומרומם אותה.

ד. כיוון שאי הורדת ספר תורה לשולחן סמוך לבימה עלולה למנוע לחלוטין מהאדם הנכה את האפשרות לעלות לתורה, ובכך לגרום לו בושה, יש להקל בדבר.

למעשה, הפתרון הטוב ביותר הוא שכבר בשלב התכנון של בית הכנסת, ייתנו האחראים את דעתם על צורכיהם של בעלי המוגבלויות, ויתכננו את בית הכנסת באופן שיאפשר נגישות לכל אחד מן הציבור. ומצווה גדולה לעשות כן.

בבתי כנסת שבהם פתרון זה אינו אפשרי, ניתן להוריד את ספר התורה מן הבימה אל מדף או שולחן הנמצא סמוך לבימה, כך שהאדם הנכה יוכל להגיע אליו ולעלות לתורה. **אם ידוע מראש שאדם נכה עומד לעלות לתורה**, הטוב ביותר הוא שהקריאה כולה תיעשה על המדף או השולחן. אם הדבר אינו אפשרי (אם מפני שלא ידוע מראש מי הם העולים או משום שהקריאה על השולחן נשמעת פחות טוב בבית הכנסת), אפשר כאמור להוריד את ספר התורה אל שולחן הסמוך לבימה לפני עלייתו של הנכה לתורה, ולרווחא דמילתא יקראו על השולחן גם את העלייה שלאחריה.²⁰ באופן זה, הפגיעה בכבוד ספר התורה מועטת, כיוון שאינו מוריד רק עבור קריאת אדם יחיד, וכמו כן הדבר נעים ומכובד יותר עבור הנכה, כיוון שיש גם אחרים העולים לתורה באופן זה.

20 העולם רגילים להתיר להביא ספר תורה רק כאשר עתידים לקרוא בו לפחות שלוש פעמים, אולם דבר זה לא נזכר בדברי הפוסקים. מנהג זה מופיע לראשונה בערוך השולחן, אורח חיים, סימן קלב, סעיף לב, והגרש"ז אויערבך הליכות שלמה, א, תפילה (התש"ס), פרק יב, הלכה לח, והע' 114, אכן טוען שאין לכך מקור. למעשה, כשהדבר אפשרי, מקפידים לקרוא שלוש קריאות בספר התורה משום כבוד התורה. בדומה למנהג זה, ראוי בנידון דידן להעלות קורא נוסף לתורה לאחר הנכה כדי ליצור קביעות מסוימת למקום הקריאה החדש. ביחס למנהג האמור, יש לציין כי בוודאי אין לנהוג כך כשהדבר עשוי לפגוע בכבוד התורה. כך למשל בצבא, כשחיילים נמצאים בשטח, עדיף להביא את ספר התורה במיוחד לקריאה אחת בלבד ולהחזירו מיד בתום התפילה, ולא להשאירו בשטח, שם הוא עלול להתקלקל. עם זאת, יש להשתדל להכין מקום מיוחד עבור הספר (אם אפשר, טוב להניחו בתוך ארון. עיין פרי מגדים, אשל אברהם, סימן קלה, ס"ק כב) ולהביא אותו כבר בתחילת התפילה, ולא סמוך לקריאת התורה.